

Kovászna megye népessége és népesedése a XIV. században

Bevezetőül szükségesnek tartom megjegyezni, hogy az egykori Háromszék (nagyjából megfelelt a mai Kovászna megyének) népességszámát pontosan csak a XIX. század közepétől ismerjük, miután megkezdődött az általános népszámlálások sorozata. A korábbi századokra vonatkozóan csupán különféle történelmi források állnak rendelkezésünkre. Tanulmányunk célja, hogy a fölháználható történelmi kútfők alapján következtessünk Kovászna megye XIII., illetve XIV. századi népességének számára.

Ez a földadat azonban igen sok kérdést vet föl, amiből mind arra következtethetünk, hogy a múltból származó adatok értelmezése végett sajátos eljárásokat kell kidolgozni, s ezek keretében a történelemtudományi megoldások hangsúlyozott szerephez jutnak, minthogy nem kimondottan népszámlálási (tehát statisztikai) adatokat használunk fel az egykori lélekszám becslésére. A XIX. század előtt tartott különböző összeírások ugyanis nem népességtudományi fölmérések voltak, hanem jobbra adózási vagy katonai céllal készültek, a lakosságnak csak bizonyos hányadát ölelték fel; a lakott helységek, plébániák, házak („füstök”), telkek számának megállapítása volt a cél, s nem maga az ember. Ezek az adatok mégis lehetőséget nyújtanak a kisebb-nagyobb körzetek, sőt falvak lakosságszámának megállapítására. A hibalehetőség ez esetben — természetesen — fennáll, az elővigyázatosan kezelt források alapján kiszámított népességszám mégis fölbecsülhetetlen értéket rejt; nélkülözhetetlensége, társadalmi és gazdasági jelentősége a múltban is, ma is abból fakad, hogy a népesség nem pusztán biológiai lények összege.

A legrégebb forrás, amelynek alapján a háromszéki medencében élt lakosság számára következtethetünk, az 1332—1333. évi pápai tizedlajstrom; mint ismeretes, ez a jegyzék föltünteteti név szerint az akkori adózó plébániákat és a fizetett adó mennyiségét.

Egy bizonyos terület hajdani településhálózata mai „kiépítéséhez“ rendelkezésünkre álló forrásanyag mennyisége és minősége nyilvánvalóan befolyásolja a kapott eredményt. Így állunk az említett pápai lajstrommal is, minthogy az csupán az egyházas falvakat (plébániákat) tünteti fel. Kérdés hát: mekkora lehetett a nem egyházas falvak száma, és erre miként tudjunk következtetni? A XIII. és XIV. századból ugyanis nem maradt ránk olyan hivatalos okmány, amely számon tartaná a megye akkori összes lakott helységeit. A *Székely Oklevéltárt*, Orbán Balázs művét, *A Székelyföld leírását*, valamint e mű III. kötetéhez írt utójegyzeteit használtam föl útmutatóul a rekonstruáláshoz. Segítséget nyújtott ezen a téren Coriolan Suciu *Dicționar istoric al localităților din Transilvania* című munkája is. E források alapján az egyházas falvakon kívül még negyvennel tudtam bővíteni a falvak számát. Nem kis nehézségek árán, ugyanis e negyvenből a XV. században húszról már nem tesznek említést, mert időközben elpusztultak, lakatlaná váltak.

A további „bővítés“ és a fölmérés pontossága végett újabb források után kutattam, és elsősorban a XV. században (okmányilag először) már említett helységeket vizsgáltam különböző módon. Így például az illető falu templomának építési éve, a megye történelmi helyesnévtára, a néprajzi kutatások eredménye, a régészeti feltárások alapján igyekeztem összeállítani megyénk egykori településhálózatát. A túlértékelés elkerülése végett több olyan helységet — amelyek mint ikerfalvak Kis-, Nagy-, Alsó- és Felső- előnévvel jelentkeztek — nem számítottam külön faluegységnek. Mindezek alapján — remélem — meglehetősen pontos képet kaptam.

A XIV. század kezdetén a pápai regestrum a vizsgált területen 49 plébániát említ. Kimaradt a lajstromból Orbaiszék tíz ilyen faluja, hozzáadásuk nyomán tehát 59 plébániát kell alapul vennünk. Szaktanulmányok (*Magyarország történelmi demográfiája*. Bp., 1963) szerint minden plébánia átlag két faluból állt. A kettes koefficienssel besorozva 118-at kapunk, kérdés azonban, hogy az egykori Háromszékre vonatkoztatva helyes-e a 2:1-es falu—plébánia arány? Ugyanis a nagy

területre vonatkozó átlag kis tájegységben eltérést mutathat. E kérdőjelezést sok minden indokolta, így például megyénk sajátos földrajzi adottságai, a sok kis völgy, apró medence, erdőirtás, hegyhát, katlan stb. Ismeretes, hogy az ilyen vidéken több a parányi település, mint a kiterjedt síkságokon. A különféle történelmi kútfők, régészeti ásatások, adatok mind-mind módosítást igényeltek, s végül is több tényező összevetése nyomán sikerült megtalálni a valóságot jobban megközelítő 2,24:1 arányt.

A „földerített” helységeket végül is az alábbi csoportokba soroltam:

I. A pápai tizedjegyzékben feltüntetett plébániák

<i>Sepsiszek</i>		
1. Ajta	13. Bölön	25. Réty
2. Angyalos	14. Gidófalva	26. Száldobos
3. Árapatak	15. Hídvég	27. Szárazajta
4. Árkos	16. Illyefalva	28. Szemerja
5. Bacon	17. Kálnok	29. Sepsiszentgyörgy
6. Bardóc	18. Kilyén	30. Szentiván
7. Barót	19. Kőrispatak	31. Szentkirály
8. Besenyő	20. Lisznyó	32. Uzon
9. Bibarcfalva	21. Maksa	33. Vargyas
10. Bita	22. Miklósvár	34. Zalán
11. Bodok	23. Olasztelek	
12. Borosnyó	24. Oltszem	

Kézdiszek

1. Alsócernáton	6. Hatolyka	11. Nyújtód
2. Altorja	7. Ika	12. Ozsdola
3. Dálnok	8. Kővár	13. Polyán
4. Észtelnek	9. Lécfalva	14. Szentkatolna
5. Felsőtorja	10. Lemhény	15. Szentlélek

Orbaiszek (feltételezett egyházas falvak)

1. Barátos	5. Papolc	9. Zabola
2. Gelence	6. Páké	10. Zágon
3. Imecsfalva	7. Tamásfalva	
4. Kovászna	8. Telek	

II. A XIII. és XIV. században említett nem egyházas falvak

1. Kézdimárkosfalva	3. Szárazpatak	5. Zoltán
2. Málnás	4. Várhegy	

III. A XV. században először említett lakott helységek

1. Aldoboly	6. Felsőrákos	11. Kőrös
2. Bereck	7. Fotos	12. Középpajta
3. Bodos	8. Karatnavolál	13. Mártonfalva
4. Feldoboly	9. Kőkös	14. Mátisfalva
5. Felsőcernáton	10. Kőpec	15. Szotyor

IV. Eltűnt helységek (a XVI. század előtt önálló falvak)

Sepsiszek

1. Almás	5. Gohán (Pohán?)	9. Rakottyás
2. Bedőháza	6. Kakucs	10. Sarvarod
3. Dobó	7. Kirtz	11. Vápavára
4. Gerebenes	8. Pinchely	12. Zsombor

Kézdiszek

1. Báthafalva	3. Bálványosvár	5. Rekettyésvölgye
2. Baksafalva	4. Borzfalva	6. Szentjános

Orbaiszek

1. Bod (Bud?)	2. Domokosfalva
---------------	-----------------

V. 1501—1567 között először említett lakott helységek

1. Bélafalva	12. Haraly	23. Komolló
2. Bikfalva	13. Hilib	24. Kurtapatak
3. Bodza	14. Kantafalva	25. Magyarhermány
4. Cófalva	15. Kézdiabísbis	26. Páva
5. Csomortán	16. Kézdialmás	27. Petőfalva
6. Egerpatak	17. Kézdimartonos	28. Sepsimagyarós
7. Erdőfüle	18. Kézdiorszfalu	29. Sepsimárkosfalva
8. Feresztevény	19. Kézdisárfalva	30. Sepsimartonos
9. Erőd	20. Kisbacon	31. Szacsva
10. Étfalva	21. Kisborosnyó	32. Szörce
11. Futásfalva	22. Kiskászon	33. Velence

Összesítve :

1. a pápai tizedlajstromban feltüntetett plébániák	49
2. Orbaiszékben feltételezett egyházas falvak	10
	Összesen : 59
3. A XIII. és XIV. században említett helységek, de nem egyházas falvak	5
4. A XV. században említett helységek	15
5. Eltűnt helységek (a XIV. században, illetve a XV. században önálló falvak); utoljára a XV—XVI. században említik	20
6. 1501—1567 között említett helységek	33
	Összesen : 132

A kapott faluegység számából következtethetünk a vizsgált terület lélekszámára. A szakirodalom a lakosság kiszámításához falvanként a lélekszámot átlagosan 20 háznépre (100 főre) becsüli, egy házra öt taggal számolva.

A nagy átlag azonban — mint már rámutattam — kisebb területre nem minden esetben megfelelő arány; a különböző források alapján ezen az átlagon is módosítottunk. Több oklevélben utalás történik a székely család tagjainak számára (Székely Oklevéltár I—III. és VII.). A kijegyzett és összesített családok és családtagok számából következtethetünk a családtagok átlagos számára, amely számításunk szerint 5,22 főnek felel meg. Ezt az átlagot használva a fenti megállapításhoz, falvanként 104,4 főt kapunk.

Tehát falvanként átlag 20 háznépet véve alapul (132×20), 2640 háznépet kapunk, vagyis 5,22 taggal számolva 13 700—13 800-as lélekszámhoz jutunk.

Kovászna megye mai területét történelmi tájegységekre (székekre) bontva és külön-külön feltüntetve a lakosságot, a következő eredményt kapjuk:

	A XIII—XIV. században ismert nem egyházas helység		Eltűnt helység	1501—1567 között említett helység	Helység összesen	Kiszámított lélekszám
	XIV. századi plébánia					
Sepsiszék	34	12	12	17	75	7830
Kézdiszék	15	6	6	12	39	4070
Orbaiszék	10	2	2	4	18	1880
Összesen	59	20	20	33	132	13780

Sepsiszékhez számítottuk itt és a továbbiakban Miklósvár- és Bardócszékét, mivel jelenleg Kovászna megye területéhez tartozik.

A lélekszám 56,8 százaléka Sepsiszékekre, 29,6 százaléka Kézdiszékekre és 13,6 százaléka Orbaiszékekre esett. A népsűrűség a megye területén alacsony volt: nem érte el négyzetkilométerenként a négy főt (3,72 fő), gyakorlatilag e területnek 66-70 százaléka lakatlan volt (többnyire erdő). Ha ezt tekintetbe vesszük, és erdő-től mentes területre számítanánk népsűrűséget, akkor a népsűrűségi index a 10 főt is elérné. A lakott helységek 88 százaléka a Feketetügy és az Olt völgyében helyezkedett el.

A legsűrűbben lakott Kézdiszék volt: négyzetkilométerenként 4,2 fő, Sepsiszékre 4 fő, Orbaiszékre 2,5 fő jutott. A lakosságnak majdnem 90%-a az összterület 30-35 százalékára zsúfolódott össze. Az átlagos falutávolság valamivel volt több 5 kilométernél. Kézdiszéken 5, Sepsiszéken 5 kilométernél valamivel több, Orbaiszéken 6,5 kilométer, 100 km²-re 3,6 helység jutott.

A vizsgált terület népességszámát összevetve a Székelyföld adataival, az átlag- és viszonyszámok azt mutatják, hogy a XIV. század elején megyénk lakossága számottevő volt, nemcsak Székelyföld, hanem egész Erdély vonatkozásában is.

A XIV. század elején az összes székely székekben 178 egyházas falut jelöltek a pápai tizedlajstromok. Tehát a plébániák egyharmada (33,1%) megyénk területén volt. Az ismert helységek száma 391, ennek szintén egyharmada (33,8%) a jelenlegi Kovászna megye területére esett. Itt említjük meg, hogy a terület nagyságát tekintve a Székelyföld 35,6%-át foglalta el, és a lakosság egyharmada ezen a területen lakott. A XIV. század elején a Székelyföld lakosságának száma 40-42 ezer fő. A népsűrűség 3,9 km²-enként, valamivel több, mint megyénk népsűrűség-indexe. Maros- és Udvarhelyszék sokkal sűrűbben lakott terület. Az itteni index 5,7, Csíkszékben kb. 2,1 fő.

Összefoglaló táblázat

	Terület km ²	Ismert helység	Lélekszám	Népsűrűség km ²
Háromszék	3705	132	13780	3,7
ebből:				
— Sepsiszék	1967	75	7830	4,0
— Kézdiszék	981	39	4070	4,2
— Orbaiszék	757	18	1880	2,5
Maros- és Udvarhelyszék	3600	196	20420	5,7
Csíkszék	3100	63	6500	2,1
Székelyföld	10405	391	40700	3,9

Maros-, Udvarhely- és Csíkszék lélekszámát a kapott koefficiensből számítottuk ki.

Ismeretes tehát — nagyjából — az 1332—1335-ös évre megyénk akkori lakossága. Ez alapként szolgál, és bátran felhasználható a tatárjárás előtti évekre a népesség kiszámításához, bár a becsült adat csak messziről közelítheti meg az akkori valós értéket. A mongol dúlás előtti évekre vonatkozóan a Székelyföld lakosságának számát többen is fölbecsülték. A növekedést az 1240—1332. évek között 60%-ra teszik. A szakirodalom szerint ezt a 60%-os lakossággyarapodást igen magas értéknek tekintjük (0,52%-os évi átlagos szaporodási ütemnek felel meg).

Számításaink szerint 1240—1332 között a lakosság gyarapodása nem lehetett több 40%-nál. Ez 0,40%-os évi átlagos gyarapodási ütemnek felel meg, s elfogadhatóbb arány. A 60%-os növekedést azzal indokolták, hogy a Székelyföldön általában a számbeli gyarapodást nem gátolta semmi (i.h.), azaz mentes volt nagyjából a mongol—tatár pusztitástól, éhínség sem tizedelte a lakosságot, a „feketehalál”, a pestisjárvány elkerülte a Székelyföldet, beleértve megyénk területét is... Lehet, hogy a Székelyföldet teljes terjedelmében nem érintette a tatárdulás, de a háromszéki medence lakossága számottevő veszteséget szenvedett. Ezt azonban nem mérhetjük az ország más vidékeihez, ahol a pusztulás óriási volt.

A tatárok egy része, Bochetor kán vezetése alatt, az Ojtozi-szoroson tört be Erdélybe. A Feketeügy folyását követve jutottak le a Barcaságra, és 1241. március 31-én Brassó és 1241. április 11-én Szebent dúlták fel (*Istoria României în date*. Buc., 1971. 66.). Egy másik csoport valószínűleg a Barcaságról vonult fel az Olt bal és jobb partján. Hídvég és Barót vidékét ekkor érte a nagy katasztrófa. 1242-ben Batu kán tatárjainak egy része az Ojtozi-szoroson vonult vissza. Romboltak és pusztítottak.

Ismeretes, hogy a tatárok elől a lakosság felhúzódott a hegyekbe. Itt viszonylag keveset vesztett. Nagyobb kár érte a tatárok elvonulása után: a nagy járványok, az általános éhínség és a magas gyermekhalandóság folytán. A népességnek kb. 10-11%-a pusztult el 1241—1247 között.

Tekintetbe véve a szaporodást gátló tényezőket, semmi esetre sem tehetjük a növekedést 60%-ra. Számításaink — az előbbi okokból következtetve — azt mutatják, hogy a tatárdulást megelőző években Háromszék lakossága 9 600—10 000 fő lehetett.

Az állandó csökkenés 1247—1250-ig tarthatott. A Szászorbó vidéki székelyek betelepítése (115—170 háznép, vagyis 800—900 személy) sem pótolta az ember-veszteséget. Több mint húsz évnél kellett eltelnie, hogy a lakosság a tatárdúlás előtti létszámot elérje.

A XIII. század utolsó évtizedeiben, valamint a XIV. század első három évtizedében népességkorlátozó tényezők nem léptek fel. A gyarapodás normálisan alakult. A háromszékiek ugyan részt vettek több csatában 1250—1330 között, de a területükön komolyabb „összetűzés” nem volt, így az emberveszteség nem befolyásolta kedvezőtlenül a gyarapodást.

Megkíséreljük kiszámítani a tárgyalt területre vonatkozóan a XIV. század első negyedének népesedési mutatóit.

Mivel a halandóság értéke az emberi élettartam és a halálozási arányszám összefüggéséből vezethető le, kiszámítható egy meghatározott időre — ha ismeretes vagy legalább megközelítőleg feltételezhető az élettartam értéke — a halálozási arányszám. Az élettartam értéke fordítva arányos a halálozási arányszám értékével.

A XIV. században körülbelül 22 év volt az ember átlagos élettartama. A fenti meghatározásból adódott, hogy a halálozások száma egy év alatt kb. 630 volt, amely 45,45‰-es halálozási arányszámnak felel meg. A XIV. század első három évtizedében a lélekszám átlagos növekedése egy évre 60 személy. Feltételezzük, hogy a ki- és bevándorlás egyenlege jelentéktelen volt, tehát nem befolyásolta a gyarapodást vagy fogyást. A születések száma 680-690, vagyis 49,35‰. A természetes szaporodás arányszáma tehát 3,9‰-re tehető.

A halálozási arány nagy. Volt időszak, amikor az elhaltak száma meghaladta az újszülöttekét. A halálozások számának alakulása sokkal ingadozóbb, mint a születéseké. A gyermekhalandóság aránya is nagy lehetett.

Székely Zoltán *Korai középkori temetők Délkelet-Erdélyben* (Korunk Évkönyv 1973. 219.) című tanulmányában rámutatott arra, hogy a zaláni (Kovászna megye) korai középkori temető feltárt anyaga 192 sírt foglalt magában, amelyből 70 — vagyis 36,5‰ — gyermeksírról volt. Ha ezt az arányt az elhalálozottak számához viszonyítjuk, akkor kiderül, hogy 630-ból 230 gyermek-haláleset volt; ez kb. 30‰-os gyermekhalandóságot jelent.

Ez volt nagyjából megyénk történeti demográfiája a XIV. században. Természetesen a további kutatások eredményei még tárhatnak fel „frissebb” adatokat, ami befolyásolhatja a lakosságszámot, valamint a többi demográfiai arányszámot is.

PÁLL LAJOS

KERÜLJ EL...

Kerülj el minden fészekaljnyi csendet,
ha így jársz, nem látott csodamadárként
s dúdolván minden bajra oldó dallamot.
Úgy, úgy van, hogy mindenben a te kezéd segíthet,
igazíts párnát, vedd meg az ágyat, öltöztess unokát,
fordítsd a kancsókat öblükkel nap felé,
s az elhullt forgácsot hozd be kötényedbe.
A kert már régen ismer, érted nyújtózik
haragos diófa túl a kapun
s az akác jöttödre vigyázzba áll.
Ki hangját hallod az ösvény közepén
hajlott almafák, topogó ribizlibokrok között?
Ha megállsz egy pillanatig
napok s az órák szörnyű havazása indul
kék szemed mögött,
s ajkad vonala mint kútba hullt lámpa.